

вкрай важко знайти роботу. Однак, завдяки допомозі знайомих, він зміг працевлаштуватися бухгалтером на пошті у Золотниках, а згодом – у Тернополі, працюючи на різних робітничих та бухгалтерських посадах аж до 1976 року. Навіть на мирних посадах він часто зіштовхувався з приниженням та хамством від партійних функціонерів, але ніколи не боявся відстоювати свою гідність і гідність своїх товаришів по нещастю, не даючи забути про несправедливість радянських репресій.

З 1989 року особа, про яку йде мова, розпочала служіння як душпастир у Катедральному соборі в Тернополі. Паралельно з цим, вона займалася викладацькою діяльністю: читала курси з патрології, латинської та грецької мов у Тернопільській вищій духовній семінарії (свт Велика Березовиця), а також викладала латинську і грецьку мови у монастирі оо. Редemptористів у Львові впродовж 1991–1993 рр. Крім того, з 2003 року вона є членом редакційної колегії чотиритомника «Тернопільський енциклопедичний словник» (ТЕС). Особа активно долучається до громадського життя на Тернопільщині, зокрема, через освячення пам'ятників Борцям за волю України, підпільникам ОУН, воякам УПА й УСС, а також відправлення панахид на могилах жертв комуністичного режиму.

Отець Микола Шаварин дочекався відновлення незалежності України та виходу УГКЦ з підпілля. Його довге життя завершилося у 2011 році, залишивши по собі світлу пам'ять.

Життя отця Миколи Шаварина – це героїчна сага про священника, який став свідком віри (ісповідником), що всупереч системі залишився вірним своєму священному покликанню та національній ідеї. Його важливість полягає не лише у збереженні духовної традиції в умовах заборони, але й у тому, що він є живим доказом злочинності радянського тоталітарного режиму та символом незламності українського духу. Його приклад служить для майбутніх поколінь взірцем моральної стійкості, інтелектуальної праці та самовідданості, підтверджуючи, що найбільший здобуток людини – це збереження власної гідності та віри навіть у найтяжчих обставинах.

Володимир КЩАК, Тарас КЛИШ **ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗСЕЛЕННЯ ДЕПОРТОВАНОГО** **УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ З ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ В** **УКРАЇНСЬКІЙ РСР ТА ЇЇ ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ У 1944–1946 РР.**

Процес розселення депортованих з території Польщі українців на території УРСР залишається недостатньо вивченим у науковій літературі. Відповідно до Угоди між урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення від 9 вересня 1944 р., переселення офіційно визначалося як добровільне, а евакуйованим гарантувалося право самостійного вибору місця проживання – у колгоспах, радгоспах або в індивідуальних господарствах. Однак на практиці переселення набуло примусового характеру. Уже 1 листопада 1944 р. відправлено перший ешелон депортованих, а подальше розміщення здійснювалося відповідно до урядових розпоряджень.

Згідно з планом, поданим Микитою Хрущовим Йосипу Сталіну, передбачалося розселити 79% переселенців у південних, центральних і східних регіонах України (278 284 особи), тоді як до західних областей мали потрапити лише 20,6% (72 216 осіб). Найбільшу кількість депортованих планували направити до Дніпропетровської області, найменшу – до Полтавської. Таким чином, урядова політика мала на меті не лише організувати переселення, а й забезпечити трудові ресурси для відбудови

східних і південних регіонів, попри задекларований добровільний характер процесу.

Наприкінці серпня 1945 р. відбулися зміни в урядових планах розселення депортованих українців із території Польщі. Через уточнення кількості переселенців, яка становила близько 435 тис. осіб (117,7 тис. сімей), скориговано попередні плани. Тепер передбачалося, що 66% сімей мали бути розміщені у центральних, східних і південних областях УРСР, а 34% – у західних. Така зміна демонструє поступовий зсув акцентів уряду в бік збільшення кількості переселенців у західному регіоні.

Однак реальна ситуація суттєво відрізнялася від планів. Після отримання листів від переселенців зі східних областей, які повідомляли про складні умови проживання, дедалі більше українців висловлювали бажання оселитися ближче до рідних земель – у Західній Україні. Ті, хто вже був розміщений на Київщині, Харківщині, Луганщині, Черкащині чи Херсонщині, часто самовільно поверталися на захід. Репресивні заходи радянської влади не змогли зупинити цей стихійний рух.

У результаті фактичне розселення значно відхилилося від запланованого: у східні області потрапило лише близько 39,9% переселенців, тоді як 67% оселилися в західних регіонах УРСР. Це свідчить про невідповідність між директивними планами радянської адміністрації та реальними соціально-психологічними настроями депортованих українців, для яких близькість до історичної батьківщини була вирішальним чинником під час вибору місця проживання.

Насправді урядові плани розселення депортованих українців із території Польщі так і не були реалізовані. Згідно з підсумковими звітами, офіційна статистика не враховувала значної кількості переселенців, які залишили східні та південні області УРСР і самовільно вирушили на Західну Україну або навіть намагалися повернутися на Закарпаття. Причиною цього було прагнення людей оселитися в регіонах із більш сприятливими умовами життя, де ще зберігалися вільні землі, не охоплені колгоспною системою.

Наприклад, лише у вересні 1946 р. до Львівської області прибуло 1 146 родин (4 518 осіб), які переселилися переважно з південних і східних областей, зокрема Херсонської, Одеської, Дніпропетровської, Миколаївської, Запорізької та інших. Така тенденція стала масовим явищем.

Станом на 1 січня 1948 р. у східних регіонах залишалось лише близько 4% переселенців (20 718 осіб), тоді як 95% (понад 408 тис. осіб) проживали в західних областях України. Порівняння кількості тих, хто прибув до східних областей (149 659 осіб), із тими, хто фактично залишив ці території (84,5%), свідчить про майже повне повернення депортованих до західного регіону.

Загальна кількість депортованих українців із території Польщі, за різними документами, суттєво відрізняється: офіційно нараховано 428 903 особи, тоді як у «Підсумковому звіті» зазначено 482 880. Така невідповідність пояснюється низкою факторів. По-перше, у 1947–1948 рр. тривав стихійний внутрішній рух переселенців по території УРСР – багато хто самовільно змінював місце проживання в пошуках кращих умов, не отримуючи постійної реєстрації, через що не був зафіксований у звітності.

По-друге, трагічну роль відіграли природно-економічні обставини. Посуха 1946 р., малосніжна зима, спекотне літо 1947 р. та жорсткі хлібозаготівлі, що супроводжувалися примусовими реквізиціями продовольства, призвели до голоду 1946–1947 рр., від якого загинуло понад півтора мільйона українців. Особливо вразливими були депортовані, які не мали власного господарства й

запасів їжі. Імовірно, значна частина понад 52 тисяч осіб, які «зникли» зі статистичних даних, стали жертвами цього голоду.

На кінець 1947 р. у південних, центральних і східних областях України залишалось лише 20 718 закерзонців, тобто близько 5% від загальної кількості переселених.

Документальних свідчень, які б прямо пояснювали наполегливе прагнення радянського керівництва розселити більшість депортованих українців із Польщі поза межами Західної України, не збереглося. Проте сучасний аналіз дозволяє зробити логічні висновки щодо політичних і стратегічних мотивів цього рішення. Йосип Сталін, прагнучи розширити радянський вплив у Європі та водночас готуючись до можливих збройних конфліктів в Азії чи навіть до нової світової війни, ставив за мету відновлення промислово-економічного потенціалу східних і південних регіонів УРСР. Для цього необхідно було забезпечити трудові ресурси для відбудови шахт Донбасу, металургійних підприємств Криворіжжя та сільського господарства, яке перебувало в руїнах.

Під час Другої світової війни територія України зазнала катастрофічних руйнувань. Радянсько-німецький фронт двічі прокотився через республіку, знищивши тисячі підприємств, наукових і культурних установ. У ході відступів у 1941–1942 рр. радянські війська застосовували тактику «випаленої землі», підірвавши численні заводи, шахти й житлові квартали. Аналогічних дій вдавався і вермахт у 1943–1944 рр. Результатом стали величезні людські та економічні втрати – понад 8 мільйонів загиблих і близько 2 мільйонів примусово вивезених на роботи до Німеччини.

У західних областях УРСР втрати були відносно меншими. Це пояснюється тим, що на цих територіях Червона армія не вела тривалих оборонних боїв, а мобілізація місцевого населення розпочалася лише після повернення радянської влади у 1944 р. Загалом демографічні втрати України внаслідок війни перевищили 14 мільйонів осіб – загиблих, померлих від голоду та хвороб, депортованих або вимушено переселених.

На вибір місця розселення депортованих українців із Закерзоння суттєво впливала соціально-політична ситуація у Західній Україні в середині 1940-х рр. У цей період регіон залишався осередком активної діяльності Української Повстанської Армії, яку підтримувала значна частина місцевого населення. На території самого Закерзоння підрозділи УПА продовжували збройну боротьбу аж до операції «Вісла» 1947 року. Радянське керівництво усвідомлювало, що переселенці з цих територій могли стати потенційною підтримкою повстанського руху, тому намагалося уникати їх концентрації в західних областях УРСР.

Натомість депортованих планували розміщувати у східних і південних регіонах, де соціально-політична ситуація була контрольованішою. Тут освіта вже зазнала значної русифікації, колгоспна система діяла понад десятиліття, а після голодоморів 1921–1923 та 1932–1933 рр. сюди переселили сотні тисяч російських сімей. У таких умовах, на думку радянських чиновників, закерзонці мали швидше інтегруватися у радянське суспільство та стати лояльними громадянами СРСР.

Процес переселення часто мав стихійний і дезорганізований характер. На станціях збору сотні людей чекали на відправку, не маючи права обирати місце майбутнього проживання. Більшість із них, маючи лише початкову освіту, не орієнтувалися в географії СРСР, тож просто підписували запропоновані документи. Після місяців поневірянь у тимчасових таборах, без

їжі, під загрозою нападів польського підпілля та Війська Польського, для багатьох депортованих дорогою в невідомість здавалася єдиним порятунком.

Таким чином, фактичні результати переселення засвідчують провал урядової політики штучного розміщення українців у східних і південних областях УРСР. Урядові плани розселення, за якими близько 80% депортованих мали залишитися за Збручем, фактично зазнали повного краху. Реальність продемонструвала неефективність радянської політики примусового розміщення, оскільки більшість переселенців прагнула переїхати до західних регіонів.

Спроби радянського уряду розселити депортованих українців у східних і південних областях були продиктовані не лише ідеологічними чи адміністративними міркуваннями, а передусім економічною необхідністю – відновленням спустошених промислових центрів і аграрного виробництва після масштабних втрат Другої світової війни.

Загалом розселення українців із Польщі мало не лише адміністративно-економічний, а й виразний політичний характер, спрямований на контроль над потенційно нелояльними групами населення та поступову їх русифікацію в межах радянської системи.

Назарій Тимків (Рівне)

ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ НАТАЛІ ПОЛОНСЬКОЇ-ВАСИЛЕНКО

Еміграційний період життя Наталі Полонської-Василенко (1943–1973) став визначальним етапом її особистої долі та водночас справжнім апогеєм наукової творчості. Вимушене залишення Києва, спричинене воєнними обставинами та загрозою репресій, визначило траєкторію її подальшого життя як ученого, що працював поза Батьківщиною, але зберігав її в центрі інтелектуальних інтересів.

Перший етап еміграції пов'язаний із переїздом до Львова (вересень 1943 р.), де дослідниця втратила власну бібліотеку на 7 тисяч томів і значну частину архіву – основу подальших досліджень. Попри це, вона активно включилася в наукове життя міста: працювала у Церковно-археологічній комісії, брала участь у засіданнях НТШ, отримала перше велике замовлення у «Українському видавництві». Утім, наступ фронту зумовив новий етап еміграції – переїзд до Праги.

У 1944 році Полонська-Василенко стала викладачем Українського Вільного Університету в Празі, долучилася до роботи Українського історично-філологічного товариства, видала статті про Київ доби Русі та українське козацтво. Проте її спроби переконати професуру УВУ евакуювати університет перед наступом радянської армії були проігноровані. Зайняття радянськими військами Праги обернулося катастрофою для УВУ: арештами професорів, конфіскацією майна, загибеллю частини науковців. Полонська-Василенко дивом уникнула арешту, виїхавши буквально в останній момент.

Переживши поневіряння у Вінтерберзі під американським і радянським контролем, улітку 1945 року дослідниця опинилася у баварському Трасфельдені. Тут, у складних побутових умовах, вона почала писати свої знамениті мемуари — одне з найцінніших джерел про українську науку кінця XIX – першої половини XX ст. Паралельно брала участь у відновленні роботи Українського історико-філологічного товариства, підтримувала інтелектуальну спільноту біженців.

Восени 1945 р. вчена переїхала до Мюнхена, де стала однією з ключових фігур у відродженні Українського Вільного Університету. Саме тут вона